

ԲԱՆԱՏԵԼՇՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

(ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ)

(Շար. տես Բազմավեպ, 1927, էջ 311)

Փերթողական գիտակցութիւնը մղում մըն է դէպ ի ներքին աշխարհը. ուխտագնացութիւն մը դէպ ի ներքին խորհրդասքօղ տաճարը նուիրուած հոգիին, նուիրուած մեր երազները, մեր յոյսերը, մեր վիշտերը տեսականօրէն մարմնացնող ժպտուն սուրբին:

Բայց այս մղումը մասով մը կախում ունի մեր մտքին խաղերէն: Բայց այս ուխտագնացութեան մէջ՝ մտայլ ճամբան կը լուսաւորէ ցնորական կարաւանին առջեւն գացող մէկը, ջահ մը ձեռքին (ջահը որ պիտի մարի սուրբին կախարդավազ կանթեղին ի տես), և այդ մէկը Միտքն է որ պիտի մեկուսանայ անգուշակելի ներկայութիւնով գեղաբանդակ սիւնի մը ետեւ ու մտիկ պիտի ընէ ուխտանուէր Աղօթքին: Յետոյ գուցէ մերթ ան ցոյց պիտի տայ իր դէմքը, բայց գերագոյն Ուխտաւորը պիտի չտեսնէ անիկա իր լուսայեղ զմայլանքին մէջ, ո՛չ ալ անոնք որ տաճարին մէջն են (հանդիսատեսներ, հետաքրքիրներ, ընթերցողներ, հաւատացեալներ) եթէ իրապէս զգացած են իրենց հոգիին և ուխտաւորին միջեւ անդիմադրելի հոսանքին անցումը՝ որ կայծակի մը պէս մեր ներաշխարհը կը լուսաւորէ: Բայց որպէս զի «ներշնչական», չբեկու համար ելքերովական, այդ հոսանքը անցնի, անհրաժեշտ է որ աղօթքին բառերը իրենց յարուցած պատկերներով, գաղափարներով, իրենց հնչուածներով լաւ հաղորդիչ ըլլան յուզումի, ներդաշնակութեան, հոգեւտելի ներկայութիւններու, եթէ ոչ Ուխտաւորին աղօթեցող պիտի կորսուի տաճարին կամարներուն տակ ու պիտի չերթայ սիրտերուն մէջ յաւերժացնելու իր անկորնչելի գեղեցկութիւնը:

Բայց ի՞նչպէս կը գտնէ բանաստեղծը ներշնչական հոսանքին լաւ հաղորդիչ բառերը որոնց արտայայտութիւնը, որոնց

կշռոյթը, որոնց յարութիւնը, այսպէս ըսելու համար, իրենց ամրակուռ պատանքին մէջէն, կարծես անձանօթ օրէնք ներու կը հպատակին: Խաղը, շարժումը որոնց շնորհիւ քերթողին սիրտը յորդագեղուն բաժակի մը պէս թուղթին վրայ կը թափի, (գերագոյն անհատաբարկը՝ ռուսին մը) գիտակցական ծնունդ մ'առնին թէ անթափանցելի առեղծուած մը, գեղեցիկ և անանուն սփինքս մը իր յաւերժօրէն լուռ շրթներուն վրայ կը պահէ ճակատագրական երգը:

Անշուշտ կարելի չէ առանց լուսաւոր ջահ մը ձեռքին՝ երթալ այն բաւիղէն որ դէպի մեր հոգիին մեհնանք կը տանի: Բայց երեւակայեցէ՛ք որ այդ մեհնանք այնքան ընդարձակ է, այնքան բարձրագիւր, այնքան հոյաշէն, հազարաւոր սիւներու մարմարագեղ անտառ մը կարծես եղելին, որուն քանդակներուն մէջ ինչ արեւներ իրենց ոսկեհուր բոցերուն գոյները խառնած են. ինչ կերպաւրաններ կը հսկեն անկիւնահատներուն մէջ, ու խոյակներէն վար ինչ սարսուռ գին մերկութիւններ կը ձուլեն իրենց լուսակառոյց ներդաշնակութիւնը. և դուք պիտի վախնաք ձեր բռնած ջահէն որուն լոյսը բիրաւոր ստուերներու պար մը պիտի դարձնէ ձեր շուրջը, և պիտի նետէք անիկա սիւներուն դէմ, որ սլացիկ ու ջերմավառ մարմիններու կը նմանին. ու վերացեալ, բազկատարած, հոգեզմայլ՝ պիտի տեսնէք ամէն ինչ, ամբողջ մեհնանք, ինչպէս եթէ անիկա ծաղիկ մ'ըլլար, արձանիկ մը ձեր ձեռքին մէջ, և կամ սպիտակ մը զոր հոյանի բազկանք կ'ընդգոգեն ձեր սրտին իսկ ձեւով:

Ու որպէս զի տեսնէք, անհրաժեշտ է որ նախ բանաստեղծը առաջնորդել գիտնայ ձեզ դէպ ի իր ստեղծած գեղեցկութիւնը, և յետոյ դուք հաղորդականութիւն ունենաք, ձեր էութիւնն ալ իր մէջ պարունակէ լաւ հաղորդիչ տարրեր՝ ընդունելու համար ներշնչական հոսանքը:

Բայց կարելի չէ սահմանել կախարդանքը որ կայ բառերուն մէջ, և անհատանդ

անոնց որ մեր հոգիին շուրջ միադիրաց-
կան ներկայութիւններ կը յարուցանեն,
անոնց որ մեր սիրտը կը մատնեն խռով-
քի, որ մեր մտքին առջեւ կը բարձրա-
ցնեն մագնիսական կարկառ մը ամբողջ
ծածկուած զգայութեան փոշոտարմերով,
հեռաձայնական առագաստածողի մը պէս
որմէ պիտի կապուէին խելայեղօրէն՝ հըն-
չող ալիքներուն անսահման ծփանցները:

Եւ ինչ որ անկարելի է գիտութեան
փորձաքարին զարնել, հոգին ինքը պիտի
զգայ, հոգին ինքը պիտի անցընէ իր բո-
վէն, անոր աւալով այնպիսի փայլ մը,
այնպիսի ձեւ մը, այնպիսի դրոշմ մը
որոնք յաւերժական բնոյթով կը ներկա-
յանան մեզի: Այն թէ ինչո՞ւ դարեւր
կ'անցնին, ու մենք կարծես նոր գմայ-
լանք մը կը գտնենք, նոր ճառագայթ մը,
նոր բոցավառում մը Սափփովի երգերուն
կամ յունական ծաղկաքաղի մինչեւ իսկ
անանուն ծաղիկներուն մէջ, չխօսելու
համար այն երկերուն մասին որոնք ա-
ռաւելագոյն ծիրով մը կ'ընդգրկեն քեր-
թողական տիեզերքը:

Արդեօք բանաստեղծը որոշ օրէնքներու
կը հպատակի, իրականացնելու համար
գեղեցկութեան երգը մը, «գեղեցկութեան
առյաւէտ բերկրանք մը»¹:

«Ո՛չ նիւթ կայ, ո՛չ ալ որոշ նպատակի
մը խորհուրդը, կ'ըսէ Fontenelle Ես-
քիլէսի «Պրոմէթէոս»ին մէջ, բայց միայն
շատ յանդուգն ու քերթողաշունչ վերա-
ցումներ: Ինծի այնպէս կը թուի որ Ես-
քիլէս տեսակ մը խենթ էր վառ և ըմբոստ
երեսակայութեամբ»:

Կը կարծէք որ անհրաժեշտ է գիտնալ
այն բոլոր օրէնքները որոնց վրայ հիմ-
նուած է ոտանաւորի մը «Երեւութական»
հրապոյրը, անոր իսկական գեղեցկութիւ-
նը, անոր իրական արժէքը խորապէս ըմ-
բոնելու և ճշգրտելու համար: Ընթերցող-
դին շատ անգամ անձանօթ կը մնան ա-
նոնք, անյայտ՝ այն ուղին ուրիշ անցած

է սպիտակօրէն տեսական՝ հոգիին թը-
ռիչքը, Բայց ընթերցողը, եթէ քերթողա-
կանօրէն հաղորդակից է բառերուն, եթէ,
ինչպէս ինքը՝ բանաստեղծը, անգիտակ-
ցօրէն կը վերանայ հզօր բարախումբի մը
մէջ անտեսանելի թեւերու, կարծես զար-
նուած ոսկեղէն թալուկով մը ու կը հը-
պատակի այնպիսի ներդաշնակութեան մը
որ անպատում է և անճառելի, պիտի
զգայ ճշմարիտ կախարդանքը որ օրէնքի
սահմաններէն չ'ընդգոգուիր:

Որովհետեւ իսկապէս գիտական հոսանք
մը չէ անիկա որ հոգիէ հոգի անցնելով
իր հետ կը պտտեցնէ անբաժանելիօրէն,
հրաշմամտ ցոլացումը ներհայեցական ա-
րեւին:

Ո՛չ մէկ օրէնքի կը հպատակի այն բը-
նաստուր (infus) գաղտնիքը որ բանաստեղ-
ծին նայուածքը տեսողութեան վառարանի
մը կը փոխակերպէ, որուն դէմ հիպոթի-
տումի հայելիներ աշխարհը պատկերներու
ապարանք մը կը դարձնեն:

Քերթողականօրէն ըմբռնել գեղեցիկ ո-
տանաւոր մը կը նշանակէ, թոյլ տուէք
ինծի այս յանդուգն փոխարեւորութիւնը,
յսեւ աղբիւրին երգը անոր շարժեց լեցուած
սափորին մէջ: Որովհետեւ ո՞վ է ընթեր-
ցողը, եթէ ոչ ծաբաւին որ իր սրտին
սափորը կը տանի դէպի հրաշքին աղբիւ-
րը: Այն կը լսէ երգը լուսացայտօրէն բար-
ձրացող դէպի լռութիւնը գիշերական. բայց
պէտք է վերադառնալ. — չդարձան ա-
նոնք որ ուխտանուէր դալկութեամբ՝ քը-
նար մը սեղմեցին իրենց կուրծքին դէմ —
և թո՛ղ հէքեաթ ըլլայ, ոսկի հէքեաթը ա-
մենագեղ, և թո՛ղ երգէ ջուրը սափորին
մէջ, ինչպէս կ'երգէր աղբիւրէն չբաժ-
նուած...

Եւ սակայն բաւիդին մէջն ենք դեռ
ուր Միտքը Իգարոսի միայն թեւեր պիտի
գտնէ փախչելու համար: Պիտի հալի մեղ-
րամոմը հոգիին արեւէն: Ողբերգութիւն մը
չէ հոս մտքին անկումը ազատութեան
պատրանքէ մը վերջ:

Դատողապաշտները գուցէ անիկա նը-
ւաստացում մը նկատեն, Բայց այս խո-

(1) A thing of Beauty is a joy for ever (J. Keats).

նարհուժը, այս տեսակ մը խաւարուժը մտքին՝ քերթողական երկնքին մէջ, աւերակա մար մը որ հոգիին աստղը իր զեւղեցակաւ շողերով աւելի մօտիկ է մեր արտին, աւելի ճաղցր, աւելի բարեբար, սիրտին մը պէս, խարտեաշ տղու մը ծիծաղը ցայտաղբիւրի մը ետեւէն, աւելի հաղորդական, տղու մը լացը, տղու մը արցունքը « որուն մօտ աշխարհի բոլոր գիտութիւնները ոչինչ կ'արժէին » ճաստայեմքերի համար :

Եւ աշխարհի բոլոր գիտութիւնները չեն որ պիտի կարենան առաջնորդել մեզ դէպ ի հոգիին դիւթական պարտէյը, տալ մեզի գաղտնիքի ոսկի բանալին, բացատրել մեզի առեղծուածը, վերլուծել մեզի առասպելը որով առաջին անգամ մարդը սկսաւ իր սիրաւ խօսեցնել տիեզերքի ձայներուն մէջէն, իր հոգիին թեւերը զարնել աստղերու կրակին... Ինչ գաղափար որ կայ ոտանաւորի մը տողերուն մէջ, կարելի է արձակով արտայտել. ու փոխադարձաբար : Բայց ինչ որ պիտի մնայ իր խաւարեամբ անփոխանցելի, աստիկա խորհուրդն է բառերուն, աստիկա այն խորունկ, անզայտ, լուսաթափանց, անհուն, տարտամօրէն որոշ հրապոյրն է որ չես գիտեր ուրիշ կու գայ, բառերուն դարձուածքէն թէ անոնց օրօրող հնչումէն, բառերուն մինչեւ իրենց դէպ ի հեռաւոր ու կարծես առասպելական աղբիւրը հոսող կշռոյթէն, բառերուն սարսուղին ջերմութենէն, անծանօթ արեւի մը ծաղիկ :

Արձակի վերածննդ, եթէ կ'ուզէք, Մեծարենցի մը կամ Տէրեանի մը ամենաքնքշող մէկ քերթումը, ու պիտի տեսնենք որ յաջողութիւնը կատարեալ պիտի ըլլայ :

« Գիշեր, բաց է պատուհանս համբոյբիդ, թող որ ծծեմ լիառատ և հեշտագին, լոյսիդ տարփանքին մեղմահոս կաթը ու զով շաղբուղ թաց կախարդանքը » :

Ո՛չ մէկ բառ յապաւեցինք ոտանաւորէն, ու ո՛չ մէկ բառ աւելցուցինք հոն : Բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ անիկա իր ամբողջ հրապոյրը կ'որոնցուց. ցնդեցաւ թի-

թեռնիկին թեւերը ծածկող երփներանգ փողին, մեր մատներուն բիրտ հպումէն : Ու ծաղիկը հագլի բաժնուած իր ցօղունէն՝ թօշնեցաւ :

Մի՛ զարմանաք, (անխուսափելի էր այս հետեւանքը), եթէ մինչեւ հիմա գտնէ մասամբ մը մերկացաւ ձեր հոգիին հայելին առջեւ այն հրաշագեղ մարմինը որ անշուշտ փակելի է, բայց իրական, բայց կշռական, լոյսին պէս :

Բայց ահա թիթեռնիկը, բայց ահա խնկարոյր ծաղիկը աստղերու պարտէյին մէջ :

« Համբոյրդ, գիշեր, պատուհան է բաց.

« Թող որ լիառատ ծծեմ հեշտագին

« Կաթը մեղմահոս լոյսիդ տարփանքին

« Ու զով շաղբուղ կախարդանք թաց » :

Կը զգաք որ կ'անցնի ներշնչական հոսանքը Մեծարենցի հոգիէն ձեր հոգիին մէջ : Կը տեսնէք որ հիւանդ բարի տղան մոզական զաւազան մը կը զարնէ ու կը ժայթքի հրաշահոսան աղբիւրը ձեր ծաւալի սիրտերուն համար :

« Համբոյրդ, գիշեր, պատուհան է բաց » ինչ ունին բառերը այսքան հաղորդական, այսքան թափանցիկ, սիրատարփ հարսի մը մարմինին պէս ու քօղին պէս անոր :

Պէտք է որ անոնք տարօրինակ ջերմութիւնով մը բարբախեն, տարօրինակ բուցով մը, երկնային հրալքով մը, երկնային դաշնակութեամբ մը, մեզի աղօթել տալու համար, մեր արտին սափորը լեցնելու համար :

« Կաթը մեղմահոս լոյսիդ տարփանքին

« Ու զով շաղբուղ կախարդանք թաց... »

Կրնանք բազմապատկել այս օրինակները : Բայց ամէն անգամ դիւթեղը պիտի վերածուի բազմայն արտայայտութեան մը, որ սակայն անփոփոխելիօրէն պիտի շարունակէ միեւնոյն գաղափարներն ու պատկերները :

Մի՛ կարծէք որ տաղաչափութիւնն է, յանգերուն ճոխութիւնը, հասուածներուն թեթեւասուն կշռոյթը « ք » գիրին վրայ : Եւ որ շեշտը կը լռէ, որ կը ստեղծեն

այս անպատում հրապուրյոր: Անիկա տարբեր արարիչ մը ունի. հոգին, ինքը առանձին գիտէ իր լոյսի ճամբան, չ'ուզեր ընկեր կամ առաջնորդ, ինչ փոյթ, եթէ միայն անոր հետեւի հետուէն: Ան պիտի հասնի, հէքեաթի աղջիկ, դիւթական ապարանքը, և անոր զրան առջեւ պիտի երգէ այնպիսի երգ մը զոր թագաւորին տղան լսելով՝ պիտի չփրկուի յաւիտեան անոր կախարդանքէն: Եւ անիկա թագուհի պիտի ըլլայ: Ու միտքը, խարտիշահեր մանկլաւիկ, անոր զահին առջեւ, խոնարհ ու լուսկեաց, պիտի սպասէ ժպտագին:

Իսկ եթէ խարտիշահեր մանկլաւիկը ըմբոստանայ, թագուհիին երգը պիտի լռէ, ու ո՛չ մէկ լեզու պիտի կարենայ թարգմանել անիկա, բայց միայն հովիւին սրբինգը դիւթական ապարանքին շուրջ, բայց միայն աղբիւրին կարկաչը դիւթական ապարանքի պարտէզին մէջ, բայց միայն սօսափը ծառերուն, նոսաքը բացարձակ, Աղօթքը որ լուծիւնն է, որ թոխչն է ձայներուն, և իրականութեան սահմաններէն դէպի միջոցը՝ ուր աստղերուն բոցը կը սարսափայ ...

Որովհետեւ հոգիին անհրաժեշտ են բառերը՝ արտայայտուելու համար: Անոնց հիւսուածքին ամենակարեւոր մասը կ'ստանաժէ մտքին թելերէն: Անոնք են զագափարները, անոնք են պատկերները, թրթռումները, Անոնք են որ կ'ընդգոգեն, ինչպէս հոլանի կուսական բազուկներ, լուսաքանդակ սափորը անկորնչելի ձեւին: Բայց անոնց գեղեցկութիւնը խոնարհներուն զանձն է: Եւ անոնց զոհարները կ'ընդելուզուին միայն հոգին պատկող նաբօսին վրայ ...

«Բաւական չէ որ, կ'ըսէ Հիւկոյ, ուսանաւորը գեղեցիկ ձեւ մ'ունենայ: Պէտք է որ բացարձակօրէն, որպէս զի ունենայ բոյր, գոյն, ճաշակ, պարունակէ զաղափար մը, պատկեր մը, զգացում մը: Մեղուն ժրջանօրէն կը հիւսէ իր միղդամոմէ բջիջին անկիւնահատները և յետոյ կը լեցնէ անիկա՝ մեղրով:

Բջիջը ոտանաւորն է, իսկ մեղրը՝ բանաստեղծութիւնը»:

Եւ կամ՝

Բջիջը միտքն է, իսկ մեղրը՝ հոգին: Ու մեղուին պէս, բանաստեղծը պիտի չըսէ ձեզի թէ ինչ գաղտնիքով, ինչ հրաշալի խորհուրդով իր աշխատանքը ոսկեղաշնակ շարժումի մը կը հպատակի: Ինչպէս անիկա բառերու անսահման պարտէզին մէջ կ'ընտրէ բուրուճաւէտ ծաղիկները որոնք իրեն հոգիին քաղցրութիւնը պիտի տան, հոգիին վճիռ իսկութիւնը:

Ու փեթակը, ուր մեղուն կը քնանայ իր գեղեցիկ վատարակէն յետոյ, ձեզմէ իւր քանչիւրը կրնայ իր տան մէջ ունենալ: Բայց պէտք է արթնցընել մեղուն ձեր հոգիին արեւէն, երբ զարուն մը կայ հոն ծաղկած: Անիկա, փեթակը, բիւրեղային պիտի ըլլայ ձեզի համար, և դուք պիտի տեսնէք ամէն ինչ որ ներսն է. ու ձեր զմայլանքը որքան ուզէք վերլուծել գիտական միջոցներով, այնքան աւելի պիտի խորունկնայ, պիտի դառնայ տարօրէն շքաւացուցիչ:

Բնութիւնը իր գեղեցկութեամբ կ'առնէ մեզ, բայց անիկա մտայլ է իր խորութեան մէջ, լուսեղէն թանձրութիւն մը:

«Արողջ բանաստեղծութիւնը կը կայանայ ազատութեան, տարտամութեան մէջ: Ամենամեծ բանաստեղծը չի կրնար և պէտք չէ որ բնութեան հիւլէ մ'իսկ աւելցնէ: Ընդհակառակն շատ բան պէտք է պակսեցնէ անիկէ»:

Այս յապաւումը բնութեան մէջ, որուն մասին կը խօսի Անաթօլ Ֆրանս, և որ գիտականօրէն «պարզացում» կը կոչուի, ինքնին յաւելում մըն է, արարչական աշխատանք մը՝ իր խորքին մէջ: Խտացումը այն բոլոր գիծերուն որ գեղեցկութիւնը կը յօրինեն: Բարախուն թանձրացումը այն բոլոր ճառագայթներուն որ տեսանելի կը դարձնեն մեզի անոր անալալլ պատկերը:

Կրկնենք որ ամէն քերթուած հոգեվիճակի մը արտայայտութիւնն է: Քերթողական այս առանձնայատուկ վիճակը յա-

ոսջ կու գայ իմացականութեան գերաւորագոյն, երբ հոգին խելայեղ թալուկով մտքին շուրջ կը հիւսէ իր նպատակը, կաւարդական թիթեռնիկ՝ որ թեւ պիտի առնէ այն ատեն, երբ մտածումը կը մտափէ:

Նման միւս բոլոր արուեստներուն, բանաստեղծութիւնը ուղղակի ներգործութիւն մը չունի մեր դաստղութեան և զգացողութեան վրայ:

Երբ գեղեցիկ նկար մը կը տեսնէք, առաջին տպաւորութիւնը հոգին է որ կը զգայ, անորն է առաջին զմայլանքը զոր դաստղութիւնը յետոյ կրնայ նսեմացնել:

Քարը որ այսպէս կ'իյնայ ձեր ներաշխարհի անդորրաւէտ լիճին մէջ, մինչեւ անոր խորունկ յատակը յուզումի և ըզզայնութեան փոթորիկ մը յարուցանելով, մի՛ կարծէք որ պատահամբ կամ դիպուածով նետուած մարմին մըն է: Անոր զարդարիքը բերաւոր դիպակցութիւններու արդիւնքն է: Անիկա իրերու յախտնաւան թաւալումին մէջ ողորկուած, յղկուած, իր ներդաշնակ ձեւը գտած խորհրդաւոր ազմանդ մըն է, Koh-i-noor մը, լոյսի ուղեւան որուն մէջ կը ծփան աստուածներու հոգին ձեր հոգիին միացնող աղկիտները, և այն հազարաւոր երանգները որոնք ձեր մտքին գէպակայուած արեւնէ կը պրիմակուին:

Այսպէս ուրեմն, քերթութի մը պոյծաւորութիւնը անոր աշտարակն է: Որքան տանաւոր մը բանաստեղծական է, այնքան անոր մէջ սփռուած լոյսը որուն աղբիւրն է հոգին, մեր միտքը պիտի ցուցնէ հեռաւոր հայելիներու տարտամ խորքի մը մէջ: Բայց տարօրինակ զաղտնիքով մը, որ ո՛չ մէկ ֆիգիւրական օրէնքի կը հպտանայ, դուր կրնայ մտեցնել ձեր հոգիին աչքերուն՝ անդկական ցուրտ մակերեսները: Եւ այն ատեն է որ բնատուր հիւղիտումը ձեր էութիւնը հաղորդութեան մէջ պիտի դնէ, մինչեւ իր ամենազուլակ, մինչեւ իր ամենախորին, ամենաանյայտ խաւերը՝ արարչական ներկայութեան հետ բարախուն հոգիին: Եւ այն ատեն է որ ձեր ներաշխարհին մէջ պիտի

արթննայ, կարծես դիւթերգի մը ձայնն, հարիւր տարիէ ի վեր, հազար տարիէ ի վեր ցնացող թագուհին որուն գէմքը ծանօթ պիտի թուի ձեզի, որուն աչքերուն երկնային կապոյտը տեսած ըլլալ պիտի կարծէք իրականութեան մէջ թէ երազի (ինչ փոյթ գիտնալը), և այն ատեն է որ պիտի բացագանչէք Համլետին ոչն:

«Ո՛վ մարգարէ իմ հոգիս...»

Փորձեցէք բանաստեղծութիւն փնտռել մաթեմատիքական ճշմարտութիւններուն մէջ: Բայց անիկա նախազգիտութիւնն է, առաւելագիտութիւնը (hyperscience) կ'ըսէ H. Brémond: Ուրովհետեւ ինչ է վերջապէս այն մղումը որով մեր հոգին կը ձգտի պարփակելու իր անսահման թեւերով տիեզերք մը ու վերացումի յաւերժական պահէր մոռացումէ կը փրկեն գոցէ մէկ միլիոններով մասը մարմինի մը, գուցէ մէկ տարրամ զիծը կրկնող երեւոյթի մը, բայց որունք իրենց իսկութեան մէջ կ'արժեն աւելի քան բովանդակ գիտութիւնները: Անոնք բեղմնաւոր են գեղեցիկով: Անոնց մէջ կ'երկնութիւն երկնայիններ, անհզորութիւններ կապոյտի, և անոնց մէջ է որ «կը յաժի ուղեւան» իր անսահման երանգներով: Ինչպէս երբ դաստղի խեփոր մը կը դնենք մեր ականջին, կը կարծենք լսել ծովին ձայնը:

Բայց այս առաւելագիտութիւնը տեսակ մը հարցկական բնազդ է որ երեւակայութեան կը շնորհէ զաղտնիքը ամենանուրբ վերաբերումներ, չգուշակուած աղերսներ գտնելու որոնք կը յարուցանեն իր մէջ պատկերը անկորնչելի աշխարհներու: Բանաստեղծութեան առանձնաշնորհումն է ասիկա. այս ներքին զօրութիւնը որով իրերուն և էակներուն մեր իմացականութեան տուած իմաստէն, բաւերուն ցոլացուցած զազափարէն տարբեր մեկնութիւն մը կու տայ, բարերար ու գեղեցիկ ներկայացում մը որով մեր էութեան մէջ մինչեւ այն ատեն զոց՝ հրաշալի դուներ կը բացուին. կը բարձրանայ թանձր վարանգրը ու մենք այլեւս տիրացած ենք խորհուրդին որ մեր հոգին ու տիեզերքը բաժն:

նող անջրպետը անանցանելի կը դարձընէր։ Այլեւս ներդաշնակութիւն կայ մեր զգացողութեան ու մեր մտքին կրած տրպաւորութիւններուն միջեւ։ Անոնք այլեւս ելեքարական հակառակ հոսանքներու պէս իրար կ'առնենք։

Մինչդեռ գիտութիւնները երբ մեզի կը խօսին աշխարհի կազմութեան, աստղերու ծագումին, արեւներու թաւալումին շուրջ, չեն փոխանցեր բնաւ մեր սրտին այն թաւուկը, այն մտերիմ շունչը որոնցմով կարծես տիեզերքը կը նոյնանայ մեր ներաշխարհին հետ ու մեզմէ իւրաքանչիւրը ինքնին խորհուրդներու անհունութիւն մը կը դառնայ։

Առնենք, օրինակի համար, դարձեալ այն տունը Մեծարեցի քերթուածին որ մեզի ծառայեց ուրիշ մեկնաբանութեան մը։

Ահաւասիկ բառեր — համբոյր, գիշեր, բաց պատուհան մը։

«Բառեր, բառեր, բառեր» կը բացազանչէր Էլսընթրի իշխանը։

Եւ անոնք պիտի մնան անհրապոյր, անտեսանելի, որովհետեւ գոյներ չեն, ո՛չ ալ Ոլիմպոսի ծոցէն հանուած մարմարոններ, մինչեւ որ մենք չզգանք մեր սրտին մէջ անոնց սարսուղին ջերմութիւնը։ Անոնք անշօշափելի մարմիններ են, պատկերաւորայց կախարչներ։ Անոնք բուրմունք են գիշերին մէջ՝ անտեսանելի ծաղիկներու։ Բանաստեղծն է որ անոնց կու տայ իր հոգիին երանգները, իր հոգիին կանչը, իր հոգիին բիւրեղային թափանցկութիւնը, իր հոգիին ներդաշնակութիւնը։ Եւ այսպէս անոնք որ սոժոյն էին, կը ծածկուին աւանդաւոր ծիրանիով, անոնք որ լուռ էին, կը հնչեն անհուն ստեղծաշարի մը պէս որուն կարծես կը հպին հրեղէն մատներ։ Երբ այսպէս բառերուն կամարին ջերմաւէտ ու կենսավառ միտ կը հագուեցնէ բանաստեղծութիւնը, անիկա ուրեմն արարչութիւն մըն է։ Երբ անոնք մը որ կու գայ երեւան հանելու հոգիին անծանօթ անկիւնները, հրաշագեղ պրիսմակ մը որ կը տարալուծէ տարօրինակ ծիածանով ամէն լոյս որ կ'անցնի իր մէջէն։

Անգիտակցօրէն, բանաստեղծը ստեղծագործական հոգեբանութեան տէր մէկն է։ Եւ այս կարողութիւնը որ ներշնչում կը կոչուի, հպատակ է կարծես օտար զօրութեան մը, անթափանցելի զաղտնիքի մը։ John Keats «զգայութիւն» կ'անուանէր անիկա։

«Ո՛վ պիտի տայ ինձի կեանք մը ամբողջ զգայութեան, կեանք մը ուր երբեք չմտածէի»։ (O for a life of sensations rather than of thought).

Բառերը կու տան մեզի այս քերթողական զգայութիւնը։ Անոնք միջնորդներ են որոնց շնորհիւ մեր հոգին իր հարազատ գեղեցկութիւնը կը տեսնէ. ու մենք համակուած կ'ըլլանք անսպառ զանձ մը գոնողի պէս, խելայեղ բերկրանքով։ Մենք այլեւս գիտենք, երբ ձուած է տիեզերքին ու մեր սրտին միջեւ մագնիսական շղթան, այն բառերը, այն խորհրդաւոր աստիճանները որոնք երբ եօթն անգամ կրկնուին, մեր առջեւ կը բացուին ոսկեղէն դռներ, ինչպէս հեքիաթի մէջ, Հաւատացէ՛ք որ այս կախարդութիւնը անբացատրելի է։ Բանաստեղծը չի կրնար ըսել մեզի անոր ամբողջ առեղծուածը։ Մինչեւ անոր տիրանալը, անիկա երկարատեւ ասորեացաւ կեանք մը թափանցումի, ինչպէս ամէն արուեստագէտ, կեանք մը տեսակ մը անգիտակից թրծումի՝ որոնցմով ներքսպէս հաղորդութեան մէջ մըտաւ գեղայարոյց իրերու հետ։

Անշուշտ, երբ այսպէս երեւակայութեան մեծ արժէք մը կու տանք, պիտի առարկէք որ աշխարհի ամենամեծ բանաստեղծները իմացականութեան հզօր վարպետներ եղած են։ Claudel մը, Valéry մը, անոնցմէ առաջ V. Hugo մը, Poë մը։ Բայց առէ՛ք անոնց բանաստեղծական ամենագեղեցիկ երկերը, ու պիտի տեսնէք որ հոն ինչ որ թեյադրական է և ստեղծագործական, մտքին կախակայումն յառաջ կու գայ, առանձնապատու մեկնաբանութենէ մը, որով իրական ամէն ինչ կը յայտնուի մեզի հոգեբանօրէն՝ մտածուիներու անսպասելի մը մէջ։

(Շարունակելի)

ԱՐԻՍԷ-ԵՐԿԱՅ